

# RAȚIONALITATE, ECONOMIE ȘI RELIGIE ORIENTALĂ ÎN SOCIOLOGIA LUI MAX WEBER

**Dragoș DRAGOMAN**

Universitatea „Lucian Blaga” din Sibiu

**e-mail:**

dragos.dragoman@ulbsibiu.ro

**Title:** „Rationality, economics and Eastern religions in Max Weber’s sociology”.

**Abstract:** The willingness deployed by Max Weber to unravel the mystery of Eastern religions largely failed not because of the lack of valid knowledge or accurate information. Although those information facilities were not easy to found, Weber made a tremendous effort to put together the pieces he grasped from various sources. The partial failure comes from the methodology he uses and from the obstinate effort to rationally interpret all religious facts in India. Confident in the reading lens he developed with the protestant ethic, Weber only seeks legitimation efforts of the dominant classes wherever he discovers religious facts. By doing this, methodologically speaking, Weber is not so distant from Marx and from his former master’s obsession with class exploitation. This time, all the mystical and profound meaning of Eastern religious devotion is merely explained by worldly domination purposes of those who look for power over the masses.

**Keywords:** Eastern religions; Orientalism; Domination theory; Max Weber.

## Introducere

La peste o sută de ani de la moartea lui Max Weber, ceea ce impresionează și astăzi este ambiția acestuia de a reinterpretă marile fenomene religioase ale umanității prin prisma raționalității puterii legitime. Aceasta este dorința unui modern de a utiliza o lentilă raționalistă în „elucidarea” a ceea ce rațiunea modernă nu mai înțelege pe deplin, anume credința religioasă. Deși scrierile masive ale lui Weber, în special *Economie și societate*,<sup>13</sup> ne-au ajutat să înțelegem

---

<sup>13</sup> Max Weber, *Economie et société* (vol. 1), trad. Jacques Chavy și Eric de Dampierre (Paris: Plon, 1971).

mai bine modernitatea europeană și locul indivizilor în mecanismele de putere birocratice, ele nu ne-au ajutat prea mult să înțelegem religiile orientale în rațiunea lor profundă. Esența lor îi scapă, deși toate detaliile sunt acolo și numeroase surse valoroase sunt folosite. Insistența sa de a descoperi substratul rațional al exercitării și legitimării puterii în fiecare structură religioasă îl îndepărtează constant de funcția eliberatoare, de mecanismul cosmic ce-l leagă pe om de planul supra-uman, cel care-i conferă omului muritor, degradat în structura lui strict fizică, acces neîngrădit la libertate și nemurire.

Rămâne și astăzi impresionant planul întocmit de Weber, de a cuprinde marile experiențe religioase ale lumii într-o „traducere” raționalistă, pe înțelesul modernității europene. Nu este de mirare că a început cu protestantismul vest-european, aplicând apoi „grila de interpretare”, considerată validă în înțelegerea eticii protestante, religiilor Chinei (confucianism și taoism), iudaismului antic și religiilor Indiei (hinduism și budism). Weber nu a reușit să recitească și să reajusteze decât primele eseuri ale *Studiilor de sociologie a religiilor*,<sup>14</sup> grupate ulterior în cuprinsul studiului despre *Economie și societate* și în volumele dedicate protestantismului și religiilor Chinei, lăsând în forma lor inițială atât religiile Indiei, cât și iudaismul antic. După cum mărturisea Marianne Weber în prefața eseului despre iudaismul antic, acestuia urmau să li se alăture studii despre *Psalmi* și *Cartea lui Iov*, dar și despre iudaismul talmudic.<sup>15</sup> Tuturor acestor eseuri de sociologie a religiei urmau să li se alăture, în final, studii consistente despre islam și despre creștinismul timpuriu.

Desigur, nu trebuie desconsiderat efortul lui Weber de înțelegere a marilor religii, efort bazat pe lecturi extinse în antropologie, sociologie, lingvistică și etnologie, efort ce trebuie încadrat epocii și surselor documentare disponibile la acel moment. Cu siguranță știm mai mult azi decât se cunoștea acum o sută de ani în numeroase arii de cercetare sociologică. Ceea ce merită însă evaluat este cât de distorsionată este imaginea unei religii orientale, atunci când este privită printr-o lentilă raționalistă europeană modernă. Cât de mult împiedică această lentilă să sesizăm din funcționarea unei societăți atât de diferită, pentru că tradițională, precum sentința dată islamului sau hinduismului, de exemplu, de a fi incompatibile cu funcționarea capitalismului.<sup>16</sup> Deși incitant, vom

---

<sup>14</sup> Max Weber, *Sociologie de la religion*, trad. Isabelle Kalinowski (Paris: Gallimard, 2013).

<sup>15</sup> Max Weber, *Le judaïsme antique*, trad. Freddy Raphaël (Paris: Plon, 1970), 7.

<sup>16</sup> Despre capitalism, Weber spune că nu a apărut în India înainte de colonizarea britanică. Barierele pe care le-ar avea capitalismul în economiile țărilor cu astfel de religie dominantă

lăsa subiectul dezvoltării economice în secundar, fără a-l elimina pe deplin, pentru a ne putea ocupa mai mult de înțelegerea distorsionată a tradițiilor religioase autentice.

### **Interpretarea rațională a fenomenelor religioase**

Ceea ce diferă la Weber față de alți cercetători ai fenomenului religios este chiar funcția socială atribuită religiei organizate sau religiozității personale. Dacă la Mircea Eliade, de exemplu, religiosul își păstrează autonomia derivată din experiența sacralului,<sup>17</sup> la Weber religia este concepută în sensul rolului pe care se presupune că-l joacă în fundamentarea dominației. Dacă la Eliade religiosul se leagă de ideile de ființă, semnificație și adevăr, la Weber el explică (sau încearcă să explice) legitimitatea dominației unui grup, a unei clase. Acest lucru este foarte vizibil încă de la începutul expunerii sale despre hinduism și budism în India.<sup>18</sup> Concurența și eliminarea rapidă a altor religii, religiile salvării individuale, precum jainismul și budismul, dar și progresul acceptării hinduismului, toate se datorează acțiunilor clasei dominante a preoților brahmani.<sup>19</sup> Explicația oferită este că hinduismul era religia care le oferea membrilor acestor clase conducătoare cel mai bun argument în procesul lor de legitimare. Aici nu este vorba strict de un interes politic, ci de o logică generală de legitimare a dominației, fenomen asupra căruia Weber insistă. Iar dominația la care Weber se referă, pe care o analizează pe întinderea a zeci de pagini, este sistemul castelor.<sup>20</sup> Impusă de învățătura *Vede*-lor, structura de clasă (*Stand*) se armonizează cu o privire de ansamblu asupra lumii, în efortul de legitimare a poziției celor care sunt putătorii acestei învățături, anume brahmanii.<sup>21</sup>

În efortul său de a găsi explicații raționale sistemelor sociale bazate pe dominație legitimă, Weber nu poate trece mai departe de acest argument de putere. El nu vede în brahmanism decât expresia

---

sunt date de lipsa raționalității în urmărirea unui scop sau în estimarea unei valori, religiile respective producând o predispoziție pentru acțiunile afective și tradiționale. Pentru presupusa incompatibilitate dintre capitalism și islam, vezi Maxime Rodinson, *Islam and Capitalism*, trad. Brian Pearce (Londra: Saqi Books, 2007).

<sup>17</sup> Mircea Eliade, *La nostalgie des origines. Méthodologie et histoire des religions* (Paris: Gallimard, 1971).

<sup>18</sup> Max Weber, *Hindouisme et bouddhisme*, trad. Isabelle Kalinowski și Roland Lardinois (Paris: Flammarion, 2003).

<sup>19</sup> *Ibid.*, 96.

<sup>20</sup> În sistemul tradițional al castelor indiene, preoții brahmani (*brāhmaṇa*) sunt secondai de războinici (*kṣatriya*), de agricultori, meșteșugari și comercianți (*vaiśya*), în final, de casta servitorilor (*śudra*), cei care nu sunt admiși la sacrificiile vedice.

<sup>21</sup> Weber, *Hindouisme et bouddhisme*, 110.

unei religii special concepută de către preoți (brahmani), cu scopul legitimării unei puteri, care la origine se afla în starea instabilă de charismă gentilică. Instituționalizarea acestei charisme deținute de către un liniaj, apoi de către un clan, este pentru Weber baza organizării sociale hinduse. El nu vede nimic semnificativ din caracterul transcendent al organizării sociale. El nu poate vedea organizarea socială ca o oglindire a logicii supra-umane, ca instituționalizare a datoriei (*dharma*) fiecărui individ, încadrat social, în exercitarea acțiunii celei mai favorabile întregului.<sup>22</sup> Căci asta pare să-i scape constant din vedere lui Weber, anume faptul că preoții, precum toate castele tradiționale, reproduc pe pământ funcții cosmice destinate menținerii universului. De altfel, cum ar putea vedea Weber, în mod rațional, relația intimă pe care preoții o au cu *Brahmā*, cu divinitatea însăși, din care derivă autoritatea lor, dar și răspunderea lor? Cum ar putea înțelege asceza lor severă, renunțările extinse, învățătura asiduă, sacrificiile realizate în folosul tuturor castelor? Cu atât mai greu de înțeles calea aspră pe care se angajează unii brahmani, renunțarea la lume, celibatul și abstenența sexuală completă, cale care întregește tabloul unei preoțimi rurale sau urbane implicate în mersul treburilor lumești, dar în acord cu regulile divine.

Din contră, Weber consideră că autonomia castelor și, mai ales, autonomia breslelor, ar fi trebuit să ducă la o evoluție economică strict supusă intereselor celor implicați, la apariția unui drept comercial rațional al societăților comerciale și al întreprinderilor private. Dacă nu s-a întâmplat acest lucru, dacă dreptul s-a bazat în continuare pe ceea ce Weber consideră probe procesuale iraționale, magice, sau chiar informale, acest lucru se datorează influențelor hierocratice și importanței regulilor morale universale, a tradiției în special.<sup>23</sup> Regulile morale ale *dharmeri* ar fi învins individualismul raționalist în căutare de profit, la fel cum în China economia capitalistă ar fi fost frânată de coeziunea magică a liniajelor ce credeau în cultul comun al strămoșilor, precum și de caracterul patrimonial al dominației clasei educate. Din nou, nimic despre rațiunea respectării *dharmeri* în detrimentul acumulării de averi, putere și faimă, atât de bine expusă de numeroase scrieri, în special de *Mahābhārata*.<sup>24</sup> Fără a intra pe terenul atât de vast al logicii

---

<sup>22</sup> Înțeleasă ca lege divină, datorie, cale personală și acțiune colectivă, *dharma* este însăși regula armoniei lumii, exprimată prin dreptate, adevăr și frumusețe. Cunoașterea și respectarea *dharma*-ei este o îndatorire de neocolit. Nerespectarea ei duce la alterarea echilibrelor, la distrugerea armoniei, la domnia nedreptății, în final, la suferință personală și colectivă.

<sup>23</sup> Weber, *Hindouisme et bouddhisme*, 138.

<sup>24</sup> *Le Mahābhārata* (vol. 1), trad. Jean-Michel Péterfalvi (Paris: Flammarion, 1985).

funcționării *dharmaei* în marele poem epic, trebuie totuși amintit că nerespectarea *dharmaei* este sursa dezorganizării, decăderii, nedreptății și suferinței tuturor celor ce trăiesc la sfârșitul timpurilor. Fără lege morală derivată din conștiința divină, nimic nu poate fi menținut. De aceea, Marele Domn Vișnu, cel ce menține creația divină, își trimite avatarul pentru a-i distruge pe cei căzuți în patima averii, puterii și orgoliului, pentru a repune pe tron dreptatea, pentru a reinstaura legea divină, chiar dacă prețul plătit ar fi distrugerea indivizilor, clanurilor, regatelor și chiar a întregii lumi.<sup>25</sup> Haosului rezultat din acțiunea egoistă individuală, conflictelor interminabile și suferințelor constante, avatarul Supremului îi opune armonia *dharmaei* reinstaurate.

Deși nu ignoră existența *dharmaei* ca o cale personală și o datorie de castă, Weber insistă și aici asupra motivațiilor preoților brahmani, interesați să transforme tensiunile crescânde în favoarea lor. Aceste tensiuni între o *dharma* individuală, legate de activitățile lumești, și aspirația religioasă către mântuire, au dat de altfel naștere unor heterodoxii, în special budismului, dar au dus și la dezvoltarea unei soteriologii în cadrul ortodoxiei brahmanice. Aici par să fi intervenit preoții, preluând tensiunea căutării mântuirii de către învățații laici din casta *kṣatriya* și transformând *Mahābhārata* într-un compendiu de morală.<sup>26</sup> Acest aspect este și mai vizibil într-un episod din marea epopee, *Bhagavad-Gītā*,<sup>27</sup> episod celebru ce face parte azi din repertoriul fiecărui recitant al textelor sacre,<sup>28</sup> dar și din bagajul cultural al fiecărui individ educat. Deși redactate foarte târziu, ele pot fi plasate în timp chiar în epoca contestării monopolului brahmanic al mântuirii și al căutării unor căi alternative, ne-brahmanice.

### **Legitimătate carismatică și raționalitate economică**

Interesat doar să „descopere” mecanismul de legitimare a dominației castei preoțești, Weber nu ia în calcul în nici un moment posibilitatea revelației. El nu vede nimic mai mult în textele sfinte ce se înscriu în tradiția *Vedelor* și *Upanișadelor* decât încercări de sinteză realizate de preoții brahmani, pentru a repune în valoare importanța în declin a puterii tatălui divin, *Brahmā*, în contextul dezvoltării unei

<sup>25</sup> *Le Mahābhārata* (vol. 2), trad. Jean-Michel Péterfalvi (Paris: Flammarion, 1986).

<sup>26</sup> Weber, *Hindouisme et bouddhisme*, 313.

<sup>27</sup> Capitolele 25-42 din cartea a VI-a din *Mahābhārata* formează ceea ce este cunoscut drept *Bhagavad-Gītā*, anume Cântul Suprem, în care Kṛṣṇa (Vāsudeva), avatarul Marelui Domn Vișnu, expune *yoga* sublimă a eliberării. Vezi *La Bhagavad-Gītā présentée et commentée par Śrī Aurobindo*, trad. Camille Rao și Jean Herbert (Paris: Albin-Michel, 1970).

<sup>28</sup> Weber, *Hindouisme et bouddhisme*, 315.

religiozității sectare și al consolidării rolului zeilor personali în cadrul acestei religiozități.<sup>29</sup> Weber nu vede în Vyāsa decât cel de la care vine învățătura, un nume colectiv atribuit efortului anonim de redactare a poemului epic *Mahābhārata* și de compilare a *Vedelor*. Limita aceasta este pur modernă, căci Weber nu ar fi putut recunoaște în *Mahābhārata* o inspirație divină.<sup>30</sup> La fel ca pentru alți pozitiviști, că este vorba de orientaliști precum Renan,<sup>31</sup> de sociologi precum Durkheim,<sup>32</sup> faptul religios este unul eminent social și psihologic, nicidecum sacru. Modelele lui Iisus sau Mahomed sunt, desigur, exemplare, dar ele sunt modele pur umane. La fel și producțiile literare ținute de obicei drept cărți sfinte, ele sunt opere remarcabile, influente, pline de învățături, dar nicidecum revelații.<sup>33</sup> Doar așa se poate înțelege, la Max Weber, discrepanța dintre gândirea rațională modernă europeană și gândirea magică și religioasă hindusă, ce nu are nimic de-a face cu raționalitatea, cu atât mai puțin cu raționalitatea economică.<sup>34</sup>

Frâna în calea unei dezvoltări a raționalității economice, ca parte a dezvoltării unei atmosfere raționaliste asemănătoare celei europene, este desigur existența unei caste atotputernice de preoți brahmani. Deși își foloseau puterea ritualică pentru a acumula bunuri economice, era exclus ca ei să-și conceapă activitatea drept o activitate aducătoare de profit, ca o activitate lucrativă în sine. Ei nu acceptau decât un „dar” (*dakṣiṇā*) din partea credincioșilor, oricare ar fi fost aceștia, nicidecum un „salariu”. Puterea lor magică era atât de mare, estimează Weber, încât situația devenea foarte riscantă pentru cei ce nu făceau darurile corespunzătoare. Blestemele sau greșelile

---

<sup>29</sup> *Ibid.*, 314.

<sup>30</sup> Marele yoghin și *ṛṣi* Kṛṣṇa Dvaipāyana, cunoscut drept Vyāsa, este autorul epopeii nu prin efort intelectual omenesc, ci prin grație divină. El doar i-o dictează spre transcriere lui Ganeșa, fiul-cu-cap-de-elefant al Supremului Domn Śiva. Vyāsa este un avatar al Domnului Viṣṇu, sub formă de preot brahman, la fel cum Kṛṣṇa Vāsudeva este avatarul său sub forma unui mare războinic. Complementaritatea *brāhmaṇa- kṣatriya* se află, de altfel, în inima *dharma*. Pentru Weber, care preia opiniile unor indianiști occidentali, Vāsudeva nu este decât vechiul zeu al sectei adoratorilor lui Bhagavanta, anume secta Bhāgavata, zeu ce a ajuns mai târziu să fie identificat cu însuși Viṣṇu. Vezi Weber, *Hindouisme et bouddhisme*, 316.

<sup>31</sup> Ernest Renan, *Vie de Jésus* (Paris: Gallimard, 1974).

<sup>32</sup> Emile Durkheim, *Formele elementare ale vieții religioase*, trad. Magda Jeanrenaud și Silviu Lupescu (Iași: Polirom, 1995).

<sup>33</sup> Pentru că este operă divină, Coranul este considerat de către credincioșii și de către învățații musulmani drept inecvat. Nimeni nu ar putea pune mâna pe un condei ca să scrie ceva asemănător. Orice text de acest gen, conceput de o minte omenească, ar păli în fața adevărului revelat, iar diferența ar fi vizibilă oricui de bună credință. Pentru caracterul sacru al Coranului, așa cum a fost el revelat de către Profet, vezi Ibn 'Arabī, *La Profession de Foi*, trad. Roger Deladrière (Paris: Actes Sud, 1985).

<sup>34</sup> Weber, *Hindouisme et bouddhisme*, 329.

ritualice intenționate ale brahmanilor puteau să aducă mari necazuri celor în culpă, de unde enorma putere economică derivată de brahmani prin acumulare, pe care Weber o compară cu o „veritabilă orgie de lăcomie”.<sup>35</sup> Privilegiile sociale și economice acordate acestor preoți depășeau tot ceea ce o altă preoțime a primit vreodată undeva, pe glob.<sup>36</sup>

Această putere a brahmanilor nu avea să rămână fără efecte sociale și economice. Nu doar că preoții beneficiau de donații (*dāna*) în loturi de pământ și surse de venit fiscal și funciar, dar puterea lor asupra maselor avea să fie folosită foarte eficient de către regi pentru a limita avântul clasei comerciale care se constituia și se consolida în orașele Indiei. Cu puterea lor de excomunicare, foarte asemănătoare puterii clerului în Occidentul medieval, preoții brahmani au devenit o putere de constrângere atunci când au fost asociați puterii regale în efortul de menținere a structurii de castă, în detrimentul și relativ în pofida unei acumulări semnificative de capital în mâna unei clase urbane tot mai numeroase.<sup>37</sup> Dar autoritatea religioasă a preoților și atașamentul lor față de ritualul vedic împiedica în mod serios dinamica socială, lucru vizibil în evoluția castelor. Deși necesare din perspectiva apariției unor noi tehnici de muncă, schimbarea meseriei, diferențierea de avere, nu puteau duce decât la divizarea, la separarea castelor, fenomen ce se împotriva stabilității sistemului de castă și era considerat impur din punct de vedere ritualic.<sup>38</sup>

Din nou, explicația economică, adică încurajarea metisajului castelor, mobilitatea ascendentă, încurajarea competiției bazate pe acumulare de avere, se lovește de o limită impusă de precepte morale și ritualice. Nu este de mirare tocmai că cele mai vechi caste de artizani, de exemplu, sunt cele mai atașate de păstrarea ritualului de castă și cele care cer excluderea din sânul său a celor care vor să schimbe ceea ce a fost stabilit prin tradiție.<sup>39</sup> Weber nu ia în calcul însă riscul pe care o societate tradițională îl vedea în nerespectarea *dharmei* specifice de castă. Orice naștere prin metisaj ducea la o situație impură din punct de vedere religios, cum orice încercare perfect reușită de a respecta *dharma* altcuiva aducea mai puține

---

<sup>35</sup> *Ibid.*, 149.

<sup>36</sup> Weber invocă aici dictonul care spune că nimic nu poate face rău stomacului unui brahman. De fapt, Weber face o paralelă între capacitatea unui brahman de a se face iertat de orice încălcare a ritualului alimentar și capacitatea nelimitată a acumulării preoțești, gândindu-se și la exemplul dat de Goethe în *Faust*, vorbind despre stomacul Bisericii catolice. Vezi Weber, *Hindouisme et bouddhisme*, 149.

<sup>37</sup> *Ibid.*, 190.

<sup>38</sup> *Ibid.*, 207.

<sup>39</sup> *Ibid.*, 210.

beneficii personale, ritualice, religioase, divine, decât eșecul parțial de a-și îndeplini propria *dharma*. Acest principiu, sancționat religios, nu este o piedică rațional calculată pentru a împiedica mobilitatea socială, ci o garanție privind ordinea lumii, în acord cu ordinea universală. Întreaga intrigă descrisă în *Mahābhārata* este legată de efectele, în plan divin și în corespondență umană, date de metisajul castelor și de nerespectarea *sva-dharma*. Un principe care își asumă un jurământ de castitate, refuzând să asigure clanului descendența legitimă, pune în pericol chiar existența clanului.<sup>40</sup> Un brahman războinic, ce își exersează calitățile în mânuirea armelor și care cere recunoașterea egalității sale cu un rege, provoacă un dezechilibru ce nu va mai fi redresat decât printr-un sacrificiu sângeros.<sup>41</sup> De altfel, marele război final din *Mahābhārata*, ce duce la distrugerea tuturor *kṣatriya* vinovați de *adharma*, nu este decât sacrificiul ritualic realizat de avatarul marelui Domn Vișnu, în vederea restabilirii armoniei, a ordinii superioare a lumii.

Pentru Weber însă, teodiceea brahmanică nu este decât un mijloc de domesticire a maselor. Oriunde privește, Weber vede justificări ale dominației legitime. Ceea ce menține sistemul clasic de castă și împiedică mobilitatea socială, acumularea de capital, inovarea și expansiunea economică nu poate fi un fapt oarecare. El este chiar baza doctrinei „dogmatice” hinduse, creată de preoții brahmani, în fapt o teodicee ce justifică ordinea socială existentă. Această teorie a existenței răului pe pământ și a acțiunii divine în lume se leagă, în hinduism, de credința în *saṃsāra* și în *karman*.<sup>42</sup> În timp ce prima se referă la transmigrarea sufletelor, la parcursul unui suflet prin diferite trupuri în drumul devenirii sale, cea de-a doua se referă la mecanismul universal implacabil al sancțiunii tuturor actelor comise de cineva în existență. Niciuna nefiind specific hindusă, combinația lor a dus la ceea ce Weber numește cea mai rațională, cea mai coerentă teodicee din istorie.<sup>43</sup> Transmigrarea sufletelor, ce se întâlnește și în filozofia greacă antică, de exemplu la Platon,<sup>44</sup> implică o nouă re-naștere și o re-moarte, ultima fiind mult mai de temut decât prima, căci ea este încărcată cu durerea despărțirii, a rupturii tuturor legăturile create de-a lungul unei vieți. Sufletele fiind eterne, în continuă migrație, dar fără cunoașterea experiențelor anterioare sau viitoare (de unde și rolul iluziei cosmice

---

<sup>40</sup> *Le Mahābhārata*, vol. 1, 59.

<sup>41</sup> *Le Mahābhārata*, vol. 1, 111.

<sup>42</sup> Weber, *Hinduisme et bouddhisme*, 226.

<sup>43</sup> *Ibid.*, 230.

<sup>44</sup> Platon, *Phaidon sau Despre suflet*, trad. Petru Creția (București: Humanitas, 2006).



*saṃsāra*, cea care îi face pe oameni să creadă că nu există decât un aici și un acum, doar părți și nu un întreg, întâmplare și nu determinare), ele se reîncarnează în funcție de sancțiunile acțiunilor anterioare. Altfel spus, toate actele realizate au o încărcătură etică determinată, iar nici un act nu rămâne nerecompensat pozitiv sau negativ. Sancțiunea actelor greșite, rituale sau etice, este cea care determină re-nașterea într-o nouă viață.

Această a doua credință, cea în legea unei *karma* ce rămâne impregnată în acțiunea însăși, era necesară pentru a depăși consecințele ce puteau fi deduse din prima credință. Re-nașterea și re-moartea împiedicau existența unei condamnări definitive într-un infern sau a unei recompense într-un paradis etern, căci ceea ce este etern nu poate fi acordat ca urmare a unei acțiuni finite, deja încheiate.<sup>45</sup> Mai mult, formule magice și rituale, pronunțate chiar și târziu, în momentul morții, puteau ușura povara păcatelor comise. De aceea prima credință a fost asociată de brahmani celei de-a doua, cea a sancțiunii actelor neconforme, asociere ce enunță cum existența prezentă în lume este strict determinată de acțiunile unei vieți anterioare, dar și cum acțiunile vieții prezente pregătesc condițiile viitoarei sau chiar ale viitoarelor existențe, în funcție de acumularea de *karma*.<sup>46</sup> Astfel combinate, cele două credințe dau naștere celui mai coerent sistem explicativ a ceea ce ar putea fi, la prima vedere, o consecință a sorții. Omul este singurul autor al destinului său, prin efectele acțiunilor sale, în succesiunea de re-nașteri la care existența sa este supusă.

Astfel concepută și impusă de brahmani, crede Weber, nimic nu se poate constitui în critică socială, cum este cea specifică reformatorilor raționaliști occidentali.<sup>47</sup> Statutul de castă al unui individ nu are nimic fortuit, deci nicio speranță nu poate fi acordată prezentei existențe în lume. Fiecare individ se naște în casta în care el merită să se nască. Cu atât mai mult cineva născut într-o castă impură crede că trăiește această viață pentru a plăti păcatele unei vieți anterioare. Soluția la îndemână și singura care există, de altfel, este conformarea la regulile ritualice ale castei din prezenta existență, ca mijloc de acumulare de merite în perspectiva re-nașterii ce urmează să vină. Cauzalitatea inexorabilă a *karmei* se combină cu eternitatea lumii, a vieții și a ordinii castelor, care sunt eterne și mecanic determinate, la fel ca mersul astrelor pe cer sau diferențele

---

<sup>45</sup> Weber, *Hindouisme et bouddhisme*, 228.

<sup>46</sup> *Ibid.*, 229.

<sup>47</sup> *Ibid.*

dintre speciile animale.<sup>48</sup> Nerespectarea obligațiilor de castă sau nesocotirea ordinii castelor, dorința de a înfrânge constrângerile meseriei sau abandonarea ei, toate sunt acte făcute împotriva promisiunilor religioase de re-naștere favorabilă. Aceste conformări cu statutul dobândit la naștere, această fidelitate față de meseria de castă sunt foarte puternic ancorate în etica brahmanică, mai puternic decât în orice etică organică a societății, subliniază Weber.<sup>49</sup> Virtutea profesională hindusă este concepția cea mai tradiționalistă a datoriei profesionale din câte se pot imagina, de unde ideea că a-și neglija propriile îndatoriri, în urmărirea unor pretenții mai mari, înseamnă a-și atrage neabătut mari neplăceri în existența prezentă și în cea viitoare.<sup>50</sup>

Luând în calcul constrângerile etice la care membrii castelor sunt supuși, nici nu este de mirare că aspirațiile spre revoluție și spre libertate sunt de neconceput atât timp cât doctrina *karmei* nu va fi abolită. Iar cei care sunt cei mai atașați rigorilor etice, cei care sunt cel mai puțin înclinați spre inovarea socială, sunt chiar membrii castelor inferioare, căroră le este frică să nu risipească promisiunile unei ascensiuni sociale în existențele viitoare.<sup>51</sup> De aici rezultă practic o imposibilitate ca tradiționalismul castelor să fie depășit de o raționalizare a economiei. Individual, singura ieșire din lumea castelor, unde chiar și zeii formează o castă superioară brahmanilor, ce poate fi chiar depășită prin asceza magică, este „pe sus”, este trecerea într-o castă superioară, în lumea de dincolo, acolo unde conduce mântuirea hindusă.<sup>52</sup> Iar brahmanii au folosit situația socială inițială pentru a impune un stereotip religios și a reglementa prin ritual ordinea socială, consolidându-și astfel puterea ce izvora inițial din monopolul asupra calităților și mijloacelor de constrângere magică.<sup>53</sup> Alianța ulterioară cu casta războinicilor le-a dat puterea suplimentară de a supune religiile mântuirii concurente, heterodoxe (jainismul și budismul), ce apăruseră în procesul de urbanizare accelerată, precum și preoții triburilor și cei afiliați breslelor meșteșugărești, ce urmăreau să se ridice social și să pretindă statutul de brahman. Brahmanii nu sunt, astfel, decât o pătură de magicieni ce se ridică la rangul de clasă (*Stand*) prin carisma gentilică,<sup>54</sup> care vor folosi puterea suplimentară dată de alianța cu clasa războinicilor

---

<sup>48</sup> *Ibid.*, 231.

<sup>49</sup> *Ibid.*

<sup>50</sup> *Ibid.*, 232.

<sup>51</sup> *Ibid.*

<sup>52</sup> *Ibid.*

<sup>53</sup> *Ibid.*, 240.

<sup>54</sup> *Ibid.*

pentru a supune masele. Reversul manifest este incapacitatea forțelor social-economice de a accede la o autonomie suficientă pentru a da naștere unei preocupări consecvente pentru acumularea și întreprinderea capitalistă. În ciuda bogăției orașelor, pătura nerăzboinică, meșteșugărească și comercială, nu a reușit niciodată să înfrângă puterea patrimonială a principilor, care au cerut ca plata cheltuielilor administrative să fie făcută prin impozite și slujbe religioase, nu prin venituri fiscale de tip capitalist.<sup>55</sup>

## **Concluzii**

Preocuparea lui Weber de a identifica peste tot o strategie a elitelor religioase de a supune, de a „domestici” indivizi, clase, clanuri și triburi în căutare de afirmare socială, în favoarea clasei militare dominante și a stabilității sistemului ca ansamblu, este o consecință a obsesiei legate de dominația legitimă. În toate religiile organizate, indiferent dacă la originea lor se află un impuls spre mântuire ce depășește rigiditatea socială, Weber vede acțiunea constrângătoare ale elitelor religioase, legitimate carismatic. Budismul devine și el, din această perspectivă, o transformare a unui ideal ascetic și mântuitor personal într-o religie organizată și misionară, în favoarea intereselor materiale ale călugărilor-cerșetori, direct interesați de sporirea numărului laicilor devoți care-i hrăneau.<sup>56</sup> Acest interes al puterii temporale de a-i folosi pe preoții budiști în procesul de supunere a maselor de laici s-a răspândit apoi în toată regiunea Asiei de Sud-Est. Asta nu neapărat pentru că masele erau purtătoare active ale religiozității budiste, crede Weber. Atașamentul păturilor dominante față de religia ce se răspândea în regiune era doar un obiect al dominației prin intermediul credinței religioase.<sup>57</sup> Văzând puterea exercitată de preoții budiști, potențaii locali li s-au asociat cu succes în Ceylon,<sup>58</sup> Birmania, Tibet, Mongolia, Coreea și Japonia.<sup>59</sup>

Această obsesie weberiană cu privire la dominația legitimă nu este deloc diferită de preocuparea lui Marx privind religia ca „opium al popoarelor”. Deși Weber își dorește să se rupă de optica folosită de Marx, el nu face decât să înlocuiască obsesia descoperirii pretutindeni a exploatării de clasă cu dominația legitimă, în acest caz dominația carismatică ce se cristalizează în structura unei ordini sociale rigide. Deplin modern, Weber nu vede mai mult decât Marx în

---

<sup>55</sup> *Ibid.*, 241.

<sup>56</sup> *Ibid.*, 384.

<sup>57</sup> *Ibid.*, 404.

<sup>58</sup> *Ibid.*, 421.

<sup>59</sup> *Ibid.*, 439-441.

religie în general, în religiile orientale, în special. Nu concepe operele mistice, literare, etice și, mai larg, culturale, decât drept simple produsele ale ideologiei religioase dominante. Pentru el, *Mahābhārata* nu este decât un compendiu de morală elaborat de preoți,<sup>60</sup> o colecție informă de paradigme etice, ce nu mai are nicio legătură cu poezia epică cavalească din momentul ce a încăput pe mâna preoților brahmani.<sup>61</sup> Deși *Vedele* au dat dovadă de eficacitate magică, ele sunt epuizante pentru cititorul european, cu toate acumulările de calificative, imagini și simboluri. Nici chiar *Upanișadele* nu excelează în viziuni profunde, cu toată acumularea lor de imagini simboliste și de schematisme aride.<sup>62</sup> Ceea ce le reproșează este lipsa utilizării faptelor empirice pure și dure, ce duce la încercarea de a găsi o semnificație validă în ceea ce este dincolo de fapte, anume în fantastic.<sup>63</sup> În definitiv, cam atât mai poate vedea un european modern precum Weber din lumea înconjurătoare, o colecție de fapte empirice, dezgolite, pure și dure.

#### References / Bibliografie:

- Eliade, Mircea. *La nostalgie des origines. Méthodologie et histoire des religions*. Paris : Gallimard, 1971.  
*La Bhagavad-Gîtâ présentée et commentée par Śrî Aurobindo*. Paris : Albin-Michel, 1970.  
*Le Mahābhārata* (vol. 1). Paris : Flammarion, 1985.  
*Le Mahābhārata* (vol. 2). Paris : Flammarion, 1986.  
Platon, *Phaidon sau Despre suflet*. București : Humanitas, 2006.  
Renan, Ernest. *Vie de Jésus*. Paris : Gallimard, 1974.  
Rodinson, Maxime. *Islam and Capitalism*. London : Saqi Books, 2007.  
Weber, Max. *Hindouisme et bouddhisme*. Paris : Flammarion, 2003.  
Weber, Max. *Le judaïsme antique*. Paris : Plon, 1970.  
Weber, Max. *Sociologie de la religion*. Paris : Gallimard, 2013.

#### AUTHOR BIO:

**DRAGOȘ DRAGOMAN**, born in 1977, is PhD in Sociology, with a thesis on social capital and democratization. He is Associate Professor with the Department of Political Science, Lucian Blaga University of Sibiu, where he teaches Political Anthropology and Political Sociology. His main research interests focus on the sociology of religion, Orientalism, Eastern philosophy, and the anthropological analysis of political power.

---

<sup>60</sup> *Ibid.*, 313.

<sup>61</sup> *Ibid.*, 284.

<sup>62</sup> *Ibid.*

<sup>63</sup> *Ibid.*, 285.

**Article history:**

Received: 22.03.2021	Received in revised form: 15.04.2021	Accepted: 20.04.2021	Available online: 16.08.2021
-------------------------	--	-------------------------	---------------------------------